
Několik slov na závěr

Jaroslava Pešková

Komunikace je dnes převážně chápána jako tok informací nebo jako setkání dvou účastníků rozhovoru. Ale v pravém smyslu slova je komunikace setkáním u věci, o kterou nám společně běží. Při vši dokonalosti moderní techniky právě toto je často pouhým snem žijících generací. Jednou ročně - na čtyři dny zjara se několik desítek šťastných lidí z tohoto snu probouzí, aby ho uskutečnilo. Ten sen se jmenuje "Plzeň". Dovolte mi proto, abych poděkovala všem, kdo se opět - již posedmé - zasloužili o tento nevšední zážitek lidského setkání.

Své slovo na závěr bych ráda uvedla myšlenkami Anatola France z projevu ke studentům Sorbomy u příležitosti otevření renovované budovy pařížské univerzity v roce 1920: "Jsem šťasten, že jsem zde mezi vámi, v tomto starém domě, kde vše mluví o vzdálené minulosti... Lituji, že se nemohu zdržet u vzpomínek, neboť mám rád věci minulé. Bylo by příliš málo žít jen přítomnosti, která je pouhým bodem bez přestání prchajícím. Slyšeli jste mluvit o tom, že život je krátký: nedovedete si představit, jak je krátký: abychom mu dali lidskou a krásnou šíři, musíme jej prodloužit do minulosti i do budoucnosti: do minulosti studiem, a do budoucnosti předtuchou a sněním. Ano, sen, ano, představa, iluze! Život bez snění, bez iluzí nemá smyslu, není zajímavý. Naučme se vytvářet své sny, naučme se dávat jim vědeckou stavbu... Sněte, moji drazí přátelé. Jednejte a sněte a obzvláště nebuďte příliš rozumní, příliš opatrní... Sněte a jednejte... Vystříhejte se fanatismu, a to i fanatismu pro pravdy již dosažené: mohly by se obrátit proti pravdám ještě větším, dosud zpola skrytým."¹⁾

Výzva k snění jako důležité dimenzi lidské moudrosti evokuje nutně otázku po povaze bytí snu a po formách jeho existence.

Začneme prvním problémem. Ernst Bloch v knize *Prinzip Hoffnung*²⁾ ukazuje, že tendence ke snu je bytostná. Člověk se může od přání osvobodit jen zdánlivě, ačkoli by bylo daleko snazší na touhu zapomenout, než ji uskutečňovat. Lidé, nemající žádné přání, byli by jako mrtvoly, po nichž zlí kráčejí ke svému vítězství. Bloch odlišuje bdělé sny a

noční sny. Noční nejsou předstupněm denních, spíše naopak. Hrdina bdělého snu je naplněn vědomou touhou po lepším žití. Tímto hrdinou je vždy naše vlastní dospělá osoba. Já bdělého snu se vztahuje k druhým, jeho sen je komunikovatelný, je charakterizován tendencí po naplnění a naladění, je médiem tohoto snění. Spící já je se svými stíny samo. Tolik Bloch.

Ontologickým určením lidského snu je lidská touha, naladění k vždy novému projasnění žití, touha po vlastní zralosti, po uskutečnění projektů lidského ducha. Toto snění má řadu konkrétně historických modalit.

První z nich je u t o p i e .

Utopie je kontrapozice toho, co jest, proti tomu, co být má, pouhá kontrapozice skutečnosti a ideálu, přičemž ideál sám je výpovědí o realitě a o hranicích možnosti utopických představ. Uskutečnění utopie prakticky znamená vždy konzervaci statu quo, což si v dějinách málokdo uvědomil. Pokud se kdy skutečně podařilo uskutečnit utopii, aniž byly v praxi překročeny její meze, byl to vlastně návrat zpět k již překonaným možnostem. - Po Kantovi kontrapozice "jest - má býti" otevřela motiv povinnosti orientovat se na to, co být má, co je třeba uskutečnit.³⁾

V polovině 19. století postavil proti utopiím K. Marx novou myšlenku: neříkáme světu, co má činit, ale snažíme se mu ukázat, jak na tom je. A vědomí se pak může stát materiální silou, která to, co jest, dokáže změnit.⁴⁾

Jinou modalitou je i d e á l .

Vystupuje vedle utopie jako racionálně formulované kontrapozice "jest - má býti". Ideál v tomto smyslu je optimální forma projektu toho, co být má. Zde zvláště patrně funguje pluralita subjektivních projekcí jednotlivců nebo skupin. Na našem setkání jsme sledovali rozmanité ideály vlastence, ideály společenského uspořádání, které se promítaly do politických programů atd.

Skutečný ideál jako projekt optimálního řešení, jako projekt cíle, je smysluplný tenkrát, chápeme-li cíl jako vnitřní určení toho, co k ideální poloze směřuje jako k naplnění vnitřních možností. V tomto smyslu třeba rozumět Aristotelovu pojetí blaženosti jako cíle lidského směřování, neboť blaženosti dosáhne ten, kdo plně rozvinul skryté možnosti (entelecheia). Podobně Marx chápe ideál společnosti budoucnosti jako takové uspořádání společenských vztahů (vztahů k přírodě i vzájemných vztahů lidí), za nichž bude zaručen optimální rozvoj bytostných lidských sil.

Další modalitou snění je s e n ve specifickém slova smyslu.

Důležitým momentem této modality je okolnost, že má vždy svou jedinečnou podobu, nelze ji beze zbytku objektivovat, a zachovává si vždy svou intimní stránku. Vystupuje jako očekávání nebo jako hra fantazie,

předestírající varianty možného řešení, pohrávajících si s nimi až do jejich vyčerpání. Snít může proto jen ten, kdo má bohatství vnitřních prožitků, kdo je dovede vždy znovu obohacovat a má smysl pro každou maličkost, s níž se v životě setkává. Jen ten, kdo slyší i ticho a vidí tmu, dovede s n í t .

Sen je světlo, které prosvětluje jsoucí lidskou touhou překročit bezprostředně dané a otevřít si nové a nové obzory. Sen není jednosměrnou projekcí, není racionálně zdůvodněným cílem připravované akce. Není směřováním k jednoznačně dokonalejšímu, lepšímu, předem známému. Daleko spíše je projekcí lidských možností, jejich variant, variant, které ve snu dotváříme v dialogu s přáteli anebo "nad plamenem svíce".

Je-li sen projekcí možnostních variant, pak jeho ontologické určení zahrnuje dimenzi "Traum und Wirklichkeit" (nejen ve smyslu pojetí vídeňské výstavy v nedávné době). Platí zde dávná zkušenost, že na otázku po skutečnosti lze odpovědět především analýzou způsobů jejího poznávání. Ptáme-li se naopak na utopie, ideály a sny jako formy reflexe skutečnosti, ocitáme se na půdě analýzy skutečnosti samé, čehož nesporným dokladem je naše sympozium.

Proto se naše téma ukázalo tak nosné, proto se jednotlivé pohledy referujících setkaly s takovým ohlasem a porozuměním: dotýkaly se reality dění 19. století a dávaly nám nahlédnout konstituenty naší vlastní skutečnosti. Rozkrývaly varianty touhy minulého století. Jejich pochopením můžeme tak trochu měřit vlastní modalitu našeho snění a perspektivy jeho naplnění.

V této souvislosti je třeba položit si otázku skutečnosti a snu i z jiné stránky: Jaký smysl má tato reflexe utopie, ideálu a snu pro konstituci ideálů a snů reflektujících? Jakou potenci má žijící generace pro pochopení snů minulosti - a tedy pro pochopení minulého dění s ohledem na to, co se ukazovalo jeho účastníkům, jak rozuměli svým možnostem v dané chvíli?

I tato druhá rovina vztahu snu a skutečnosti je složitě determinována. Utopie, ideály a sny reflektují v každé době různé vrstvy, společenské skupiny, generace, profese, vědní obory, které mají různý smysl pro sny minulosti a jsou tedy jinak připraveny pro své vlastní "snění". Není bez významu okolnost, že jak adorace snů minulosti, tak jejich příliš vehementní racionální kritika "nezabíjí" sen ve jménu jeho uskutečnění, ale zabíjí problém sám. Na sympoziu bylo k tomu uvedeno mnoho dokladů. Připomeňme alespoň seno humanitě, jeho peripetie a varianty smyslu otázky žijících generací: Kdo jsme, jaké jsou naše možnosti, kam směřuje naše snění?

Sen je duchovní aktivitou sui generis, kterou nelze vyčerpat redukcí na racionální složky, stejně jako nelze logickým diskursem vyčerpat

estetický. prožitek. Je však třeba přiznat, že se o to mnozí po léta ve jménu "vědy", "exaktnosti" atd. pokoušeli. Na druhé straně byla duchovní sféra identifikována zpravidla jen jako "druhotná", "závislá" ... a tedy v představách generací nevýznamná, nepodstatná, nemající "hodnotu" v kontextech moderní doby. Smutným důsledkem těchto tendencí je okolnost, že se populace ve svých vlastních duchovních aktivitách prakticky nevyzná a není schopna je přiměřeně kultivovat.

Co je tedy duchovní skutečnost, duch jako sociální realita?

J. Mrkvička to v knize *Člověk v akci* vyjadřuje slovy: "Člověk ... vykračuje z pevného kruhu bezprostředně daného, přesahuje dané, vztahuje se k něčemu mimo, očekává, předvídá. Říkejme této schopnosti vykročit intencionálně z mezí přítomných prožitků duševních duch. Díky jí není už člověk polapen ... situací. Vymkl se jí. A tím zároveň posunul své těžiště i svůj pozorovací bod mimo tuto situaci. Nyní na ni může shlédnout z vyššího hlediska, obhlédnout ji ne už v jejích jednotlivostech, ale v celku. A navíc tímto přesahem vidí i sám sebe z nového zorného úhlu: vidí se ve vztahu k celistvé situaci, je schopen porozumět své životní poloze. Přítomnost získává novou podobu. I ji člověk svým duchem přesahuje, otevřen minulosti i budoucnosti. Zbavil se diktátu přítomné chvíle."⁵⁾

Podstatným modem zmíněného přesahu je právě sen ve významu, který jsme se pokusili vymezit.

Vraťme se proto ještě jednou k Anatolu Franceovi: Sněme, přátelé, a nebudme příliš fascinováni dosaženými pravdami. Mohli bychom zabít pravdy ještě větší, dosud skryté v totalitě lidského světa, kterou je nutné rozjasnit nejen diskursem (i když především diskursem jako prostředkem), ale i touhou a sněním.

- 1) A. France, Z projevu předneseného ke studentům Sorbonny při otevření renovované budovy pařížské univerzity v r. 1920, česky Čs. rozhlas č. 720 / 64 / Mar.
- 2) E. Bloch, *Prinzip Hoffnung*, I. Bd. Berlin 1954, s. 99 n.
- 3) J.G. Fichte, *Pojem vzdělance*. Praha 1974, čtvrtá přednáška.
- 4) K. Marx, *Dopisy z "Deutsch-französische Jahrbücher"*, Spisy sv. 1. Praha 1957, s. 366, 369 aj.
- 5) J. Mrkvička, *Člověk v akci. Motivace lidského jednání*. Praha 1971, s. 43.